

פרשת וארא

הרב מיכה הלוי – ראש ישיבת "עטרת נחמיה" ורבה הראשי של פתח תקווה

עפ"י שיחות הרב צבי יהודה קוק זצ"ל

(שיעור שבועי לנשים במדרשת "אביב התורה - לעד חיה"; השיעור נערך ע"י זיוה חן)

avivhatoral@012.net.il להצטרפות לרשימת תפוצה נא לשלוח מייל ל:

תוכן העניינים:

- | | |
|---------------------|---------------------------|
| 1. זכר ליציאת מצרים | 5. שני סוגי ישיבות |
| 2. התוכנית האלוקית | 6. יציאת מצרים - קידוש ד' |
| 3. התורה מורשה | 7. קודש וחול |
| 4. התוודעות מהי? | |

1. זכר ליציאת מצרים

פרשת וארא היא הפרשה השניה העוסקת בהכנה ליציאת מצרים. יציאת מצרים היא עניין מהותי, המהווה תשתית לכל התורה והמצוות, ואכן מצוות רבות שאנו מקיימים הן זכר ליציאת מצרים.

פרשתנו פותחת בפסוקים המבהירים מהו העניין המהותי שביציאת מצרים (שמות ו ב-ג): "וידבר אלוקים אל משה ויאמר אליו אני ד'. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל ש-די ושמי ד' לא נודעתי להם". בפסוקים אלה, עוד טרם היציאה ממצרים בפועל, מתגלה הקב"ה בשם הויה, שם שלא היה נודע לאבותינו, אברהם יצחק ויעקב. זאת משום שבספר שמות, כאשר מתחיל להופיע עם ישראל, ולאחר מכן העם הזה נגאל ויוצא ממצרים, יש גילוי גדול יותר של שם שמיים, ולכן כאן מתגלה הקב"ה בשם הויה שלא היה גלוי בזמן האבות.

ידוע שאחד הדברים שבזכותם זכו ישראל לגאולה היה שלא שינו את שמם. אין הכוונה רק לכך שלא שינו את שמותיהם העבריים, אלא הם לא שינו את מהותם, את תפקידם כחושפים את שם ד' בעולם. בתוככי מצרים, בתוך הגלות, התגלה עם, ומכיוון שהעם הזה התגלה במקום הלא טבעי שלו, לא בארצו ולא על אדמתו, לא במקום תרבותו ושפתו, הרי שהעם הזה הוא עם אלוקי, עם נצחי. גילוי של עם ישראל במצרים הוא גילוי האלוקות ממש. מעתה ידעו כל העמים כי יש בורא לעולם, ויש תכנית אלוקית לעולם, יש יעוד לבריאה, והעולם הולך ומתקדם כל הזמן לעבר מטרתו העתידית. אם כן יציאת מצרים מתחילה עוד בתוככי מצרים עם גילוי של עם ישראל, משום ששם מתחילה היציאה מהתפיסה לפיה הכל מוגבל, שם מתחילה ההכרה בכך שהקב"ה מנהיג את העולם.

מאז תחילתו של ספר שמות הקב"ה אינו מתגלה אלינו כמו שהתגלה לאבות הקדושים כיחידים, ולכן יציאת מצרים היא עניין כה מהותי ובסיס לכל המצוות כולן. יציאת מצרים מורה לנו שהמצוות אינן בגדר דת או חוקים בלבד, אלא הן קידוש ד' וגילוי רצון ד' בעולם.

2. התכנית האלוקית

יציאת מצרים היא המשך של מעשה בראשית, והיא נותנת הבנה חדשה על כל מעשה בראשית. נבאר את הדברים בעזרת משל פשוט שמביא המהר"ל בהקדמה לספרו "תפארת ישראל": כאשר נגר יוצר שולחן או כיסא, יש לו תכנית כיצד ליצור את השולחן, אך אין לו תכנית לגבי המשך קיומו של השולחן. התכנית שלו עוסקת ביצירת השולחן בלבד. לא כן היא התכנית האלוקית. הקב"ה אינו כמו הנגר, הוא איננו אדריכל המשרטט סקיצה ליצירת העולם ובוה מסתכמת כל תכניתו. התכנית האלוקית היא כוללת ונוגעת אף להמשך קיומו של העולם על כל פרט ופרט שבו.

יצירת עם ישראל במצרים דווקא מלמדת שאכן התכנית האלוקית לא נעצרה רק באיסוף החומרים ויצירת העולם והבריאה, אלא היא ממשיכה עד שהיא יוצרת את נקודת החיות שלה- היא עם ישראל, המגלה שם הוויה בעולם. בספר הזוהר נאמר (בראשית רבה א ב): "אסתכל באורייתא וברא עלמא". התורה היא תכנית אלוקית חיה ואינה דומה לסקיצה של אדריכל או נגר, אלא היא תכנית קיימת ופועלת ומקיימת את העולם. כל העוסק בתורה עוסק בתכנית האלוקית של העולם, והמקיים מצוותיה ממשיך את רצון ד' בעולם גם לעתיד. לכן כל מצווה שיהודי מקיים קשורה למצוות שמקיימים כל היהודים כי כולם למעשה מפעילים את התכנית האלוקית בעולם בעצם קיום המצוות. יש קשר מהותי מאוד בין עושי המצוות, בינם לבין עצמם, ובינם לבין תרי"ג המצוות, שהרי הכל הוא הוצאה אל הפועל של התכנית האלוקית בעולם.

3. התורה מורשה

בפרשתנו אנו נפגשים בארבע לשונות של גאולה (שמות ו ו-ז): "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצאתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה... ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים..." יציאת מצרים אינה רק היציאה לחירות, ההצלה והגאולה, אלא עיקרה הוא לשון הגאולה הרביעית והמסכמת: "ולקחתי". ואי אפשר לדבר על ארבע לשונות של גאולה ללא הלשון החמישית "והבאתי אתכם אל הארץ", שכן אי אפשר לעם להיות בלי ארץ. וכשם שעם ישראל הוא עם נצחי, כך גם הארץ שלו, ארץ ישראל, היא ארץ נצחית, דהיינו אלוקית, שמתקיימת בה התכנית האלוקית.

ובהמשך הפסוקים נאמר (שמות ו ח): "ונתתי אותה לכם מורשה אני ד'". הן על ארץ ישראל והן על התורה נאמר "מורשה". "מורשה" ולא "ירושה". ירושה תלויה ביורש, אך מורשה אינה תלויה בדבר כלשהו, אלא הקב"ה מוריש כל הזמן. לכן התורה והארץ נקראו "מורשה", משום ששתיהן נצחיות.

התורה היא ספר חוקים, אך היא אינה רק ספר חוקים. ספר חוקים עוסק בתיאום בין האדם למעשיו. אם כך, עורך דין טוב יכול ליצור את ההתאמה הנדרשת בין הכתוב בספר לבין מעשיו של האדם. במצב כזה האדם אינו נדרש לחיות את הכתוב בספר, אלא רק להתאים את מעשיו עם הכתוב בו. עם הכתוב אפשר להסתדר, אך יש לדעת שאלו אינם חיים בעלי תוכן. וכי נוכל לשער בנפשנו מצב בו איש ואישה יחיו בתיאום ביניהם!?

"ואתם הדבקים בד' אלוקיכם חיים כולכם היום" (דברים ד ד). עם ישראל איננו עם שחי בתיאום עם הספר, הוא אינו מתאים את ההלכה לעולם המודרני ולמעשים הנגזרים ממנו, אלא הוא חי את גילוי ההווה במציאות, וממילא הוא מתואם במעשיו עם מה שהוא חי. אנו מקיימים את חוקי התורה אך לא על מנת להיות מתואמים עם התורה, אלא משום שאנו רוצים ששם ד' יתקדש על ידינו, שאלוקים חיים ידבר מתוך גרונו ומתוך מעשה ידינו, ושנחיה את "ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלוקים".

הגמרא במסכת ברכות (כא, א) מבארת מהיכן למדו חז"ל שצריך לברך את ברכות התורה לפני לימוד תורה. אומרת הגמרא שחז"ל למדו זאת מן הפסוק (דברים לב ג): "כי שם ד' אקרא הבו גודל לאלוקינו". אם כן לימוד התורה נקרא לקרוא בשם ד'. מי שלומד תורה אינו לומד מה הוא מחויב לשמור ולעשות, אלא הוא לומד מה עליו לעשות כדי לקרוא בשם ד'. זו נקודת מוצא אחרת

לגמרי. אין כאן רק תיאום בין החוקים למעשים, אלא לומדי התורה חיים את רוח החוקים, וממילא מקיימים אותם כהמשך לרוח הגדולה שיש בהם. התורה היא רצון ד' בעולם, היא שם ד' בעולם, וכל העוסק בתורה ובמצוותיה עוסק בשם ד'.

4. התוודעות מהי?

כפי שראינו בפסוקים הראשונים של הפרשה מופיע הביטוי המיוחד (שמות ו ג): "ושמי ד' לא נודעתי להם". כוונת הדברים היא שהאבות לא זכו לקרוא בשם ד' השלם, שם ד' בשלמותו עדיין לא נודע להם, כי הם היו עדיין יחידים ולא עם. ברגע שנתר עם ישראל נודע ד' בעולם בשמו המלא, שם הווייה. הסבר דומה מובא בשם הרב צבי יהודה זצ"ל על המשנה במסכת אבות (אבות ג יח): "חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום". לכאורה לא מובן כאן מהי החיבה ומהי החיבה היתירה. מבאר הרב צבי יהודה: עצם זה שישראל הם בנים למקום עושה אותם חביבים לפניו. אך כאשר כל מעשיהם מגלים את רצון אביהם שבשמיים, אז נודע לכל על ידיהם שהם בנים למקום, שהרי הם מודיעים זאת בעצמם דרך מעשיהם. החיבה היתירה היא כאשר עובדת היותם בנים למקום נודעת על ידם, ע"י הבנים, דרך מעשיהם שמגלים את רצון אביהם.

עלינו לבחון את עצמנו בכנות, ולבדוק האם אנחנו מקדשים שם שמיים, או שמא אנו רק מתאימים את עצמנו לרצון ד'. ניתן להביא לכך דוגמא מתוך ההלכה. המעלה העליונה במצוות הצדקה היא מתן בסתר, כאשר המקבל אינו יודע מי הוא הנותן. לעומת זאת בנתינת מתנה יש עניין להודיע מי הוא הנותן (שבת י ב): "הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו". נותן המתנה צריך להודיע למקבל מי נתן את המתנה, משום שהמתנה היא תוצאה של התוודעות הדדית, ועניינה הוא דבקות חברתית. המתנה עצמה אינה עיקר, היא יכולה להיות מתנה גדולה או קטנה, משום שהיא מהווה רק סמל וביטוי ליחס הדדי של דבקות. כך גם בלימוד התורה. ידיעת התורה אינה בגדר מאגרי מידע במקצועות השונים של התורה, אלא היא דבקות בתורה, ידיעת ד' וקידוש שם שמיים.

5. שני סוגי ישיבות

הזכרנו קודם לכן את הביטוי "מורשה" שנאמר על ארץ ישראל. אכן גם עצם ישוב הארץ הוא גילוי שם שמיים, בין אם אנו מודעים לכך ובין אם לאו. הקב"ה נודע דרכנו בעולם ללא קשר למודעות שלנו ולמה שאנו חושבים. החלוצים ובוני הארץ היו מקדשי ד'. כאשר עם ישראל שב מן הגלות המרה והצליח לבנות את ארצו ולהתפתח בבניין הארץ, שמו של הקב"ה התפרסם בעולם.

רבנו הרב צבי יהודה היה רגיל לומר שישנם שני סוגים של ישיבה: ישיבה בארץ ישראל וישיבה שלומדים בה תורה. ישיבה היא ביטוי פסיבי, כאשר האדם יושב הוא אינו פעיל. דווקא בפסיביות הזאת נודע שם שמיים. עצם הישיבה בארץ ישראל היא גילוי שם שמיים, גם אם היושב בה אינו מודע לכך. כך גם בלימוד תורה, עצם הישיבה והלימוד הם גילוי שם שמיים, שהרי כל לימוד התורה הוא למעשה עיסוק בגילוי שם ד'. פרשתנו, המהווה הכנה ליציאת מצרים ולגילוי שם ד' בעולם, עוסקת בתחילתה בשתי הישיבות הללו: "ונתתי אותה לכם מורשה".

6. יציאת מצרים - קידוש ד'

שבע המכות מתוך העשר, המופיעות בפרשתנו, אף הן גילוי שם שמיים גדול. שכן פרעה מצהיר (שמות ה ב): "לא ידעתי את ד'", וכן (שמות ה ב): "מי ד' אשר אשמע בקולו". ודווקא דרך ההכחשה הגדולה של פרעה, הולך ומתגלה שמו של הקב"ה בעולם דרך יד ד' הנוראה והנפלאה במכות מצרים.

סיפור יציאת מצרים הוא בעל משמעות עמוקה מאוד, והוא נוגע לעצם החיים שלנו כבנים לעם ישראל. לכן רבים וטובים מעם ישראל, דתיים ושאינם דתיים, יושבים בליל הסדר ומספרים את סיפור יציאת מצרים, מתוך תחושה פנימית עמוקה שסיפור זה שייך לעצם החיים שלהם.

בהקשר של סיפור יציאת מצרים ישנה בדיחה ידועה שאומרת שלכל דבר נעשה זכר בליל הסדר; זכר למרור, זכר לטיט וכו'. רק לרכוש הגדול שאיתו יצאו ממצרים אין זכר. ומדוע? כי עם הדברים האחרים נשארנו, אבל מהרכוש לא נותר לנו דבר. ואילו אנו אומרים שלרכוש בגדול אין זכר משום שהוא נשאר, ולא צריך לעשות לו זכר. המרור כבר לא קיים, והטיט גם הוא חלף מן העולם, אך הרכוש הגדול, הזכות להיות עם ד', בנים לד', הוא רכוש שנשאר לנצח, ולכן אין צורך לעשות לו זכר. לכן "כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח" (מתוך ההגדה של פסח), משום שסיפור יציאת מצרים הוא קידוש שם שמייים, וככל שעוסקים בו יותר ויותר, כך הולך ומתעצם קידוש ד' בעולם.

7. קודש וחול

שמו"ת הם ראשי תיבות של "שניים מקרא ואחד תרגום". הגמרא במסכת ברכות (ח א) אומרת: "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור". כלומר: מלבד הקריאה בתורה יחד עם הציבור, על היחיד לקרוא שוב פעמיים את המקרא ופעם אחת את התרגום (אונקלוס). יש אומרים שבמקום התרגום ניתן לקרוא את הפרשה עם רש"י. יש היום נטייה ללמוד את התורה בעיניים אקטואליות, לפרש את התורה לפי החוויה האישית של כל אחד ואחד. זה איננו בגדר שבעים פנים לתורה, אלא זהו האדם המחפש את עצמו בתורה. כאשר לומדים חומש עם רש"י נצמדים לעומק האמיתי של התורה ועוסקים בגילוי שם שמייים. אף לימוד תרגום האונקלוס, שמבואר שניתן מסיני, הוא עיסוק בנצח, שכן לאונקלוס היה רוח הקודש. בשו"ע או"ח סימן רפ"ה מובאות ההלכות הנוגעות ללימוד שניים מקרא ואחד תרגום. נאמר שם שמי שמשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכים ימיו. הכוונה היא שחיייו הם מלאי תוכן והוא מתוודע לדבר ד'.

כשמשנה ניגש אל הסנה בפרשה הקודמת, מצווהו הקב"ה (שמות ב ה): "של נעליך מעל רגליך". מה פשר הביטוי "של נעליך"? מבאר רבנו בחיי, ש"שלי" הוא מלשון שלילה, תשלול את הנעל, משום שהיא חוצצת בין הנשמה שבגוף לבין האדמה. הנעל החוצצת נותנת מקום לחומריות בפני עצמה, ולכן כאשר האדמה היא אדמת קודש, שמסוגלת להתרומם אל הקודש, אין מקום לחציצה בפני הנשמה. יש לשלול את נקודת המבט הרואה את החומר כעומד בפני עצמו. לכן במקום המקדש נאמר במשנה (ברכות, ט, ה) שלא ייכנס אדם במנעלו. מקום המקדש הוא המקום שממנו יוצאת תורה, ממנו יוצאת התפיסה של חיבור שמייים וארץ, ושם אסור להתהלך בנעליים המהוות חציצה בפני החיבור הזה.

בהקשר זה נזכיר את סיפור יציאתם של רשב"י ובנו מן המערה. בפעם הראשונה לא ראה רשב"י כיצד ניתן לחיות את הרוח בתוך החומר, ולכן כל מקום שנתן בו עינו מיד נשרף. אך בפעם השנייה אמנם ר' אלעזר עדיין שולל כל צד חומרי, ועינו שורפת הכל, אך רשב"י כבר מבין אחרת, וכל מקום שנשרף ע"י ר' אלעזר, הולך ומתרפא ע"י רשב"י. רשב"י כבר אינו שולל את אפשרות החיבור בין שמייים וארץ. בכל זאת רשב"י אומר לבנו: "די לעולם אני ואתה", כלומר: יש צורך בך על מנת לשלול כל הזמן את החומר, אך לאחר השלילה צריך גם לרפא ולדאוג שהרוחניות תופיע בארציות. רשב"י ראה צורך בחלקי ציבור שונים ומגוונים על מנת להגיע אל התמונה השלימה. בדומה לכך כותב מרן הרב קוק זצ"ל על חשיבותם של כל חלקי הציבור בתהליך הגאולה. כך הוא רואה חשיבות בציבור שהתנגד לצינות, שכן לדעתו הם פעלו לטובת הצינות. לולא המתנגדים לצינות היינו טועים לחשוב שהצינות החילונית היא היא הצינות האמיתית. המתנגדים לצינות חשפו מהי ציון האמיתית ומהו קידוש שם שמייים בארץ ישראל, ובכך סייעו להגדרת הצינות באופן מדויק יותר. חיבה יתירה נודעת הן לחלוצים ובוני הארץ, שגם אם לא מדעת, עשו רצון ד' בבניין הארץ, ומאידך חיבה יתירה נודעת גם למתנגדי הצינות שיצקו את התוכן הראוי והנכון למושג "צינות".